

עניני הנוכה

[א]

מהדרין מן המהדרין

מי זה שמדליק נר לכל אחד ואחד

שבת (כא, ב) תנו רבנן מצות חנוכה נר איש וביתו, והמהדרין נר לכל אחד ואחד, והמהדרין מן המהדרין, בית שמאי אומרים יום ראשון מדליק שמנה, מכאן ואילך פוחת והולך, ובית הלל אומרים יום ראשון מדליק אחת מכאן ואילך מוסיף והולך. וכן בתוס' שנראה לר"י דב"ש וב"ה לא קיימי אלא אנר איש וביתו, שכן יש יותר הידור דאיכא היכרא כשמוסיף והולך או מחסר, שהוא כנגד ימים הנכנסים או היוצאים, אבל אם עושה נר לכל אחד, אפילו יוסיף מכאן ואילך ליכא היכרא שיסברו שכך יש בני אדם בבית.

ועי' בספר בית הלוי עה"ת שהק' על תוס', שמאן יימר שההיכר חייב ליהיות כל זמן שהנרות דולקים, דילמא די בזה שבשעת ההדלקה, כשבני הבית מדליקין, יבינו הרואים שמדליקין כמנין הימים. (שבשעת ההדלקה רואים כמה אנשי בית יש) ות' הביה"ל שע"כ צ"ל ש"ל לתוס', שמהדרין שמדליקין נר לכל אחד ואחד, היינו שבעה"ב מדליק כמנין כולם ולא שכל אחד מדליק לבד, ולכן אפילו בשעת הדלקה א"א לדעת כמה הם בני הבית.

פתח הבית או פתח החצר

וכן מוכיח בס' גליא מסכתא, מתוס' לקמן, דהנה כתוב בגמ' (כא, ב) מצוה להניחה בפתח ביתו מבחוץ, ופרש"י הכוונה לפתח ביתו, אפילו אם היא פתוחה לחצר. תוס' חולקים וסוברים, שרק אם ביתו פתוח לרשות הרבים, אז מדליק בפתח ביתו, אבל אם ביתו פתוח לחצר, אז יש לו להדליק בפתח החצר. ועי"ש שמוכיח כדבריו, מהא דאמרינן לקמן נר שיש לה ב' פיות עולה לשני בני אדם, ואם נאמר שתמיד מדליק בפתח ביתו, איך יתכן הדלקה של ב' בני אדם בפתח אחד, דאי הוי בימינן של הראשון אז הוי בשמאל של השני, אבל אי מדליק בפתח החצר ניחא, דמיירי שיש ב' בני אדם שגרים באותו חצר.

הנה רש"י לקמן (כג, ב) כ' שנר שיש ב' פיות שעולה לשני בני אדם, היינו מי שמדליק כמהדרין נר לכל אחד ואחד, ולפי"ז נדחה ראייתו של התוס', וצ"ע למה תוס' לא תי' הכי (עי' מהרש"א). ות' בגליא מסכתא שתוס' סובר כנ"ל, שבעה"ב הוא זה שמדליק כמנין אנשי ביתו, ולכן א"א לפרש לשון הגמ' "עולה לשון בני אדם" למי שמדליק כמהדרין, דאין זה שני בני אדם. ולכן הוכיח שמיירי במדליק פתח חצירו.

עוד ראיתי מוכיחים מעיקר דברי תוס', שתוס' כתבו שמהדרין מן המהדרין אינו מדליק כאנשי ביתו, וק' שע"י שמרוויח כמנין הימים, מפסיד את זה שכל אנשי ביתו ידליקו בעצמם, ונמצא שחסר להם המעלה של מצוה בו יותר מבשלוחו, ומאן יימר שמעלת מספר הימים, עדיף ממעלה מצוה בו יותר מבשלוחו. אבל אם נאמר שסוברים התוס', שבעה"ב הוא זה שמדליק כמנין אנשי ביתו ניחא, שבכל מקרה אין אף אחד שמדליק בעצמו.

שיטת הרמב"ם

כתב הרמב"ם (חנוכה ד, א) כמה נרות הוא מדליק בחנוכה, מצוה שיהיה כל בית ובית מדליק נר אחד בין שהיו אנשי הבית מרובין בין שלא היה בו אלא אדם אחד, והמהדר את המצוה מדליק נרות כמנין אנשי הבית נר לכל אחד ואחד בין אנשים בין נשים, והמהדר יתר על זה ועושה מצוה מן המובחר מדליק נר לכל אחד ואחד בלילה הראשון ומוסיף והולך בכל לילה ולילה נר אחד. (הלכה ב) כיצד הרי שהיו אנשי הבית עשרה, בלילה הראשון מדליק עשרה נרות ובליל שני עשרים ובליל שלישי שלשים עד שנמצא מדליק בליל שמיני שמונים נרות. (הלכה ג) מנהג פשוט בכל ערינו בספרד שיהיו כל אנשי הבית מדליקין נר אחד בלילה הראשון ומוסיפין והולכין נר בכל לילה ולילה עד שנמצא מדליק בליל שמיני שמונה נרות בין שהיו אנשי הבית מרובים בין שהיה אדם אחד.

ואיתא בשו"ע (או"ח תרעא) וז"ל כמה נרות מדליק, בלילה הראשון מדליק אחד, מכאן ואילך מוסיף והולך אחד בכל לילה עד שבליל האחרון יהיו שמונה, ואפילו אם רבים בני הבית לא ידליקו יותר. וכתב הרמ"א וי"א דכל אחד מבני הבית ידליק (הרמב"ם), וכן המנהג פשוט. ויזהרו ליתן כל אחד ואחד נרותיו במקום מיוחד, כדי שיהא היכר כמה נרות מדליקין.

וכתב הגר"א שהרי"ף גם סובר כדעת הרמב"ם מדהביא מימרא דרבב"ח אר"י שני זקנים כו' כנגד פרי החג כו' דמעלין בקודש ואין כו' דלהאי טעמא לא היישינן להיכרא דימים הנכנסין או היוצאים שכתב התוספות. וכ"מ בגמרא שם חד אמר כו' וחד אמר טעמא כו' דנ"מ בכה"ג כנ"ל ומסקנא דב' זקנים כמ"ד דמעלין בקודש כו'. ביאור דבריו הק' שבגמ' יש שני סברות לבאר מחלוקת ב"ש וב"ה, אחד כנגד ימים הנכנסים והיוצאים. ואחד כנגד פרי החג ומעלין בקודש. וחידש הגר"א שהנ"מ ביניהם הוא האם יש

החשש של התוס', שרק לפי הטעם של הימים יש בעיא אם ידליק כנגד אנשי ביתו, שלא יכירו מספר הימים, אבל לפי הטעם של מעלין בקודש אין ענין כלל בימים, ויכול להדליק לכל בני ביתו גם מוסיף והולך.

אמנם ראיתי בחידושי הריטב"א (שבת כא, ב) שדן על מנהג שלהם שהוא כתוס' שרק אחד מדליק ומוסיף, ומביא שהר"י ז"ל פירש כי מנהגו הוא חשוב מהדרין מן המהדרין דאיכא פרסומי ניסא טפי, כי אם היה כל אחד מוסיף נרו לב"ה או פוחת לב"ש לא יכירו העולם דמשום פרי החג או משום מעלים בקודש הוא, אלא שיאמרו בני הבית נתרבו או נתמעטו. הרי לך שלא רק למ"ד משום ימים הנכנסים ס"ל לר"י שרק אחד מדליק, אלא גם משום מעלים בקודש.

מי שאין לו אלא ב' נרות ליל ג'

עוד נ"מ יתכן בהטעמים איתא בבית הלוי עה"ת (חנוכה). וז"ל ולכאורה יש לומר באין לו נרות לכל הצורך וכגון בליל שלישי ואין לו רק שני נרות, דאי טעמם דב"ה כנגד ימים היוצאין א"צ להדליק רק נר אחד עיקר החיוב, דמאי הידור יהיה אם ידליק בליל שלישי שני נרות כיון דאינו כנגד מספר הימים, אבל לטעם דמעלין בקודש צריך להדליק שנים, דאע"ג דאי אפשר לו להיות מעלין מ"מ אין לו להיות מוריד, ואין לו להדליק היום פחות מאתמול כיון שיש לו שנים.

כוונה שלא לצאת

והנה הגרע"א בתשו' (מהדו"ת סי' יג) דן במי ששכח לברך על נרות חנוכה, ונזכר באמצע האם יכול אז לברך. בתחילה רצה להוכיח שמברכים על הידור, (וממילא יכול לברך על נרות הנשאים), מעיקר הדין של "מהדרין", שכל אחד מאנשי הבית מדליקין ומברכים, הרי שאפשר לברך על ההידור. ודחה דאולי שם כל אחד מכוון שלא לצאת, וממילא יכול לברך, נמצא שאינו מברך על הידור אלא על עיקר המצוה.

כל ראיית הגרע"א מושתת על ההבנה שהמדליקים כ"מהדרין", דהיינו נר לכל אחד ואחד, כל אחד ואחד מברך לעצמו, אבל אם נאמר כדברי הביה"ל אין ראייה כלל, דלדבריו בעה"ב הוא זה שמדליק כל הנרות, א"כ אין כאן מי שמברך על הידור. ואולי שראיית רע"א לפי רש"י הנ"ל (כג, ב).

הבנת הדרכ"מ בשיטת תוס'

אבל נר' שהרמ"א לא הביין כך בדברי התוס', שיעוין בדבריו בדרכי משה (סי' תרעב) שכ' שכהיום שמדליקין בפנים אין הבעיא של תוס', (שאינו ניכר מספר הימים אם מוסיף והולך כפי מנין אנשי ביתו), שכל אחד יכול להדליק במקום מסוים, וממילא יהיה ניכר מספר הימים. עוד כ' שאם מדליקין בפנים, אז ה"פרסומי ניסא" אינו אלא לאנשי הבית, והם הרי יודעים כמה בני בית יש, וממילא שוב יהיה ניכר מספר הימים. ואם נאמר שהבין בדעת התוס' כדברי ביה"ל, אז אפילו אם מדליקין בפנים אין סיבה שאז ידליק כל אחד לבדו, א"כ שוב אינו ניכר מספר הימים שהרי בעה"ב הוא זה שמדליק לכולם במקום אחד, ולא כל אחד במקומו. (אבל הטעם השני שכתב, שבני הבית יודעים כמה הם בני הבית, שייך אפילו לפי הבנת ביה"ל)

האם אכסנאי יכול לברך בעצמו

בעיקר דברי רע"א, (שאלו שמדליקין כמהדרין מכוונין לא לצאת) נר' שהט"ז (סי' תרעז, א) חולק עליו. דהנה נחלקו התה"ד (סי' קא) והב"י (או"ח סי' תרע"ז) האם אכסנאי שמדליקין עליו בביתו, יכול להדליק ולברך לעצמו. דעת התה"ד שאכסנאי יכול להדליק לבד אפילו אם אשתו מדלקת עליו, ועי"ש שמסביר, דכי היכא דיש הידור בנר לכל אחד ואחד בבית אחד, ה"נ יש הידור בנר לאיש ונר לאשתו בשני מקומות. והתנא לא פסיקא ליה למיתני הך מהדרין, דלא שכיחא כולי האי. וכיון דאשכחן בתלמוד מהדרין, ומהדרין מן המהדרין, אין זה כמוסיף על התלמוד שהוא גורע. הב"י חולק עליו שלא מצינו מהדרין כזה בגמ', וא"א לחדש סוג חדש של מהדרין.

וכ' ע"ז הט"ז ש"מהדרין" זה, מקורו בכמה מקומות בש"ס, שאף שאדם יכול לצאת ע"י שומע כעונה, אם הוא רוצה יכול לברך לעצמו, ולכן לא הוזכר בסוגיא דנר חנוכה בנפרד. ואם נאמר כדברי הגרע"א הרי כל הדין מהדרין מבוסס על זה שאינו רוצה לצאת ע"י חבירו אלא ע"י עצמו, א"כ הדרא קושיא לדוכתיה למה לא הוזכר "מהדרין" זה של התה"ד בש"ס.

אין מדליקין מנר לנר

ועי' בשו"ע (סי' תרעד) שנחלקו המחבר ורמ"א, האם מותר להדליק נרות חנוכה מנר לנר. דעת המחבר שמותר, אבל הרמ"א כ' שנוהגין להחמיר לא להדליק מנר לנר, משום דעיקר מצותו אינו אלא נר אחד, והשאר אינו מצוה כל כך, ולכן אין להדליק מזה לזה.

ובשערי תשובה מביא משו"ת בית יהודה (סי' יח) שתמה על הרמ"א שהרי בגמ' מבואר שמדליקין מנר לנר, ואין לומר דקאי לפי המנהג שכל אחד מבני הבית מדליק, דסוף כל סוף הוא בכלל מהדרין, ואם כשאחד מדליק כמהדרין, דהיינו שמדליק בשביל כולם, אסור להדליק מנר לנר, אז גם כשכל אחד מדליק לעצמו ג"כ אין כאן אלא הדלקה של "מהדרין" ואסור להדליק מנר שהיא עיקר המצוה.

ואם נאמר כדברי הגרע"א אין כאן קושיא כלל, דיש לומר באמת שהגמ' מיירי שכל אחד מדליק לעצמו, ולכן מותר להדליק מנר לנר, שכל אחד מדליק נר שהיא עיקר המצוה, ובוזא אפילו לפי הרמ"א מדליקין מנר לנר, והרמ"א מיירי באחד שמדליק כמהדרין מן המהדרין, אז הנר הראשון היא עיקר המצוה ושאר הנרות אינם אלא נרות של "מהדרין". ולפי"ז יוצא שבשאלת רע"א, האם המהדרין מתכווין לא לצאת בהדלקה בעל הבית, נחלקו הרמ"א ושו"ת בית יהודה.

אבל עי"ש בשו"ת הגרע"א (הנ"ל) שבאמת תמה על הרמ"א למה אסור להדליק מנר לנר, הרי כל אחד מכוון שלא לצאת א"כ הוי עיקר המצוה, כנראה שהוא הבין שהרמ"א מיירי אפילו בשני בני הבית שכל אחד מדליק לעצמו שג"כ אסור להדליק מנר לנר, לכן מקשה כנ"ל, אבל אולי הרמ"א לא מיירי אלא שאחד מדליק כמהדרין מן המהדרין, ודו"ק.

מהדרין כאופן של קיום המצוה

ע"י שפת אמת מסכת שבת (כא, ב) שדן לומר שהיות ותיקנו חז"ל אופנים שונים שאפשר בהם לצאת ידי חובתו במצות נר חנוכה, אז איזה אופן שיבחר יש בו משום עיקר מצוה. ולכן מי שמדליק בעצמו מקיים בזה עיקר מצות נר חנוכה, ולא משום שמכוון שלא לצאת, אלא שזה צורת קיום המצוה.

אבל עי"ש שכתב שיש לעיין בזה, שהרי המג"א (סי' תרע"א, א) כ' דמי שיש לו שמן על ב' נרות ולחבירו אין לו כלום, מוטב שיתן לחבירו משהיה לו הידור מצוה, א"כ משמע שההידור אינו חשוב מצוה גמורה, דפשיטא דאינו מחויב להיבטל מהמצוה בשביל לזכות חבירו. אבל א"כ הקשה למה ה"מהדרין" מברכים כל אחד ברכה לעצמו, וגם יצא לפי המג"א שאם שכח לברך ונזכר אחר שהדליק עיקר החיוב שלא יברך, דאי ההידור אינו מצוה גמורה אינו יכול עוד לברך. אבל בסוף כתב, שאף אם נאמר דההידור הוי מצוה גמורה, משום דכך היה התקנה שהמהדרין יעשו המצוה באופן זה, עדיין דברי המג"א צודקים, דיתן לחבירו, והטעם דאין ב' הנרות והג' חשובין ב' וג' מצות, וזה המהדר אינו עושה ג"כ אלא מצוה אחת, כמו המדליק נר אחד רק המצוה שלו הוא באופן זה ונמצא דנחסר לו רק ההידור, וההידור צריך לבטל בשביל שיקיים חבירו עיקר המצוה.

לפי דברי השפ"א נדחה ראיית הגרע"א לגבי ברכה על הידור מצוה, שזה שכל אחד מברך אין הטעם משום שמברכים על הידור מצוה, אלא משום שזה אופן של עיקר קיום המצוה. אבל מדברי הרמ"א מבואר לא ככה, שכתב ששאר הנרות אינו מצוה כל כך, הרי לן להדיא שאין הפשט שאיך שהוא בוחר לקיים המצוה זה עיקר המצוה, אלא לעולם הנר הראשון הוא "עיקר" המצוה, והשאר אינם אלא הידור.

זמן אמירת הנרות הללו

הנה יש מנהגים שונים מתי אומרים הנרות הללו. המחבר (סי' תרעו, ד) כ' שאחרי שהדליק אומר הנרות הללו, וכ' המשנ"ב (ס"ק ה) דהיינו אחרי נר הראשון שהוא העיקר. ובסוף מביא דברי הפרמ"ג שכתב, שאלו שאומרים אותו אחרי כל הנרות שפיר דמי. וצ"ב במה נחלקו, ואולי י"ל דתלוי בהנ"ל, שאם העיקר נר אינו אלא הראשון, אז אין בעיא להפסיק בדיבור, אחרי שכבר הדליק עיקר המצוה, אבל אם נאמר כנ"ל, שהכל נחשב לעיקר המצוה, אז מובן דברי הפרמ"ג שאין להפסיק עד אחרי שהדליק הכל.

וראיתי בעלון "מסביב לשלחן, שמביאים שיש ראשונים שסוברים, שאומרים הנרות הללו מיד אחרי הברכות לפני ההדלקה, וזה פלא שלא נחשב הפסקה בין הברכה להדלקה. וצ"ל שס"ל שעיקר החיוב של הדלקת הוא בגדר הודאה על הנס, עי' רמב"ם (מגילה וחנוכה ד, יב) וז"ל מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד וצריך אדם להזהר בה כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח האל והודיה לו על הנסים שעשה לנו, אפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק. א"כ לומר "כדי להודות ולהלל" אינו הפסק.

ברכה על הידור מצוה

הגרע"א שם בתשובה דן האם אפשר לברך על הידור מצוה, היינו כגון מי שהדליק בלי ברכה, ונזכר קודם שסיים הדלקתו, שמכאן ואילך אין כאן אלא משום הידור מצוה בלבד, משום שכבר יצא עיקר המצוה בזה שהדליק נר אחד. יש עוד ציור כגון מי שלא היה לו מספיק נרות בשעת הברכה למספר הימים, ואח"כ נודמן לו יותר נרות ומדליק אותם, האם יכול לברך על מה שמדליק עכשיו.

ועי"ש שמביא שנחלקו בזה הא"ר והפר"ח, הפר"ח (ס"א תרע"ב) דן במי שהיה עומד ליל ז' כסבור שהוא ליל ו' והדליק ו', ואח"כ נודע לו שהוא ז' ושצריך להדליק עוד אחד, האם חייב לברך.

הפר"ח פסק שכיון דמצות חנוכה נר איש וביתו, והשאר אינו אלא משום הידור לא בעי לברוכי. עוד הוכיח ממ"ש הבי"י (סימן תרעב) בשם ספר אורחות חיים וז"ל כתוב בא"ח (הל' חנוכה אות י) מי שלא הדליק בליל שלישי אלא שתי נרות, או בליל רביעי אלא שלשה, זה היה מעשה בלונ"ל והחמירו שידליק מה שחסר להדליק, ואין צריך לברך פעם אחרת, כי הברכה שעשה בתחילה על חיוב כל הנרות עשאה, הרי לן להדיא שאינו מברך על הנרות שחיסר.

וכ' בשו"ת הגרע"א (הנ"ל) שבאמת הראיה שהביא מהב"י הוי ראייה לסתור סברתו הראשונה, דממה דנקט הב"י הטעם דדעתו היה בשעת הברכה על כל הנרות שצריך להדליק, משמע דבלא"ה היה צריך לברך משום הידור. ובאמת הא"ר (סס"י הנ"ל) כתב לדייק מהב"י שאם אין דעתו לכך, כגון היכא שחשב שלא יהיה לו יותר נרות, ואח"כ נזדמן לו נרות צריך לברך.

ראיית הא"ר מהאבודרהם

הא"ר מרמז לדברי האבודרהם, שמשם משמע כשיטתו שאפשר לברך על הידור מצוה. אבל יש לעיין בזה טובא, וז"ל האבודרהם (חנוכה) נשאל הר"ם במז"ל מי שהדליק נר חנוכה וברך עליו, ואחר כך הדליק נרות אחרות, אם צריך לחזור ולברך או לא וכן פעם אחר פעם. והשיב שזה הענין חוזר לכוונת המברך כמו בשאר ברכות, אם כשהדליק נר חנוכה וברך עליו היתה כוונתו להדליק נרות אחרות ברכה אחת לכלן. ואם בירך והדליק ואחר כך נזדמנו לו נרות להדליק, מברך בכל פעם ופעם ע"כ.

המעייין בלשונו יראה שלא הזכיר כלל שהתוספת נרות האלו, הם נרות של הידור, ויתכן שכוונתו שמדליק במקום אחר, בשביל אנשים אחרים. ויש להוכיח כפי' הזה מהא דמוסיף הר"ם בשו"ת הרמב"ם (סימן רכב) וז"ל, וכן אפילו נזדמנו לו מאה זה אחר זה, ואם כוונתו לנרות של הידור מצוה, איך יתכן מאה נרות, אלא ע"כ שכוונתו להדלקה בבתים אחרים. עוד יש להוכיח מהא דמסיים שם וז"ל, וכך הדין בברכת הרואה, היינו דג"כ תלוי בכוונתו הראשונה, ואם נאמר שמיירי בהדלקת נרות של מהדרין, לכאורה פשוט שאינו חוזר ומברך ברכת שעשה ניסים, אבל אם מדבר בהדלקה בבית אחר ניחא.

ברכה על מצוה שיש בה המשך

וכתב הגרע"א שא"כ בשאלה זו האם אפשר לברך על הידור לבד, במחלוקת שנוייה, דדעת הפר"ח דאין לברך, ודעת הא"ר דבעי ברוכי.

אבל לדינא כתב שבנ"ד יש לסמוך ולברך, דיש לצדד עוד, דאף בנוכח אחר גמר הדלקתו דיברך, כיון דצריך שיעור להדלקה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מהשוק, ואם נתן בה שמן פחות משיעור לא יצא אפילו דיעבד, א"כ כל משך הדלקתו עדיין מצותו קיימת ונמשך. ועי' בפסקי הרא"ש (פ"ק דפסחים סי' ג') כשדן מתי נוסח הברכה הוא ב"על" ומתי הוא ב"ל", כתב שהיכא שיש שיהוי במצוה מברכים ב"ל", להתעטף בציצית, להניח תפילין, לישב בסוכה, ולהדליק נר חנוכה, שהלשון מורה ע"ז להיות עטוף בציצית, ולהדליק נ"ח שיהוי במצוה, כדאמרינן משתשקע וכו', שתכלה רגל מן השוק. הרי לן טוען הגרע"א שהרא"ש מדמה נ"ח לציצית ותפילין דיש שיהוי במצותם, א"כ י"ל כמו בציצית ותפילין מברך גם אחר הנחתם, דעדיין עוסק במצותם הוי, כמו קודם עשייתן, ה"נ י"ל בנר חנוכה.

ברכה אחר עשיית המצוה

הגרע"א מוסיף עוד סניף להקל, שדעת כמה פוסקים דבכל ברכות אם לא בירך עובר לעשייתם מברך אח"כ. (עיין ש"ך יו"ד יט, ג) א"כ מסיק הגרע"א שבנ"ד בצירוף הני סברות, (א) דעת הא"ר דמברך על ההידור. (ב) כיון דמקרי שיהוי מצוה משך הדלקתם, י"ל דמקרי עובר לעשייתן. (ג) דעת הפוסקים דאם לא בירך עובר לעשייתן מברך אח"כ, מכל זה נראה לסמוך בנ"ד דיברך.

אולם אם קודם דהדליק נרות הנוספות כבו הראשונות דבזה ליכא סניף הנ"ל, דמכח שיהוי מצוה מקרי עובר לעשייתן, כיון דכבתה ואזדא מצוותה לגמרי, הדרינן לפסקא דרבוותא הנ"ל הא"ר והפר"ח אם מברכים על ההידור, וספק ברכות להקל.

[כ]

צירוף שני בחורי ישיבה בהדלקת נ"ח

שני בעלי בתים הגרים בחצר אחד

הזכרנו דברי התוס' שהא דאמרינן נר שיש לו שני פיות עולה לשני בני אדם, מיירי כשיש שני בני אדם הגרים בחצר אחד. ויש להעיר שנמצא שהם חולקים על הרב שר שלום גאון הובא בטור (סס"א תרע"ז), שאם יש שני בני אדם שגרים בחצר אחד

שישתתפו בהדלקה בפתח החצר, ואם רוצים להיות מן המהדרין שידליקו כל אחד בפתח ביתו. וק' למה לא ידליקו שניהם בפתח החצר, אלא ע"כ שסובר השר שלום גאון שצריך שיהיה ניכר למי שייך הנרות, ואם שניהם ידליקו בפתח החצר אז אינו ניכר של מי הנרות, ולכן לא יצאו ידי חובתם. (אבל אם ישתתפו יהיה ניכר שזה של שניהם).

וכדבריו מצאתי גם בריטב"א (שבת כג, א) וז"ל חצר גדולה שדרים בה בעלי בתים הרבה כל אחד בחדרו או בעלייתו, היה נראה כי די לכל בני החצר שידליקו נר אחד חנוכה בפתח החצר כדי לעשות היכרא לרשות הרבים וישתתפו כולם בו. אבל יש אומרים דכיון דאמרינן מצות חנוכה נר איש וביתו, מדליק כל אחד מהם בביתו ואינם צריכים להדלקה בחוץ כלום, דהוה ליה כמי שדר בעליה שאינה יוצאה לחוץ שמניחה שם, וחשדא ליכא דהא ידעי בני מתא דכל חד וחד דייר לנפשיה ומדליק לנפשיה, וכן נהגו בכל הארצות האלו.

בנין רב דיירים

ולפי"ז יש פקפק קצת על מה שנוהגים הרבה, בבנינים גבוהים שיש כמה דירות, ויש כמה וכמה מהדיירים שמדליקים בפתח הבנין, שלפי השר שלום גאון יש בעיא, שאינו ניכר למי שייך הנרות. אבל מתוס' מבואר שחולק, שכ' שהא דאמרינן נר שיש לו שני פיות עולה לשני בני אדם, מיירי במדליקין בפתח החצר, הרי לן שיוצאים בזה ששניהם מדליקין בפתח החצר, אף שאינו ניכר של מי הנרות.

ומשום כך יש שנוהגין להדליק גם בחוץ וגם בפנים, מדליקין בחוץ כדי לצאת ההידור להדליק בחוץ, וחוששין לשיטת השר שלום גאון ולכן מדליקין מנורה נוסף בפנים.

שני בעלי בתים

ועי' בביאה"ל (רס"י תרעז) שמביא מחלוקת ראשונים ואחרונים, האם מהני צירוף לשני בעלי בתים שלא אוכלים על שלחן אחד.

[ועי' בספר שבות יצחק שלדעת מרן הגריש"א שליט"א, שני בחורי ישיבה יכולים להשתתף בהדלקת הנרות לכו"ע, הואיל והם אוכלין על שלחן אחד.]

ויש להוכיח כדברי המקילין מדברי השר שלום גאון, שכ' שהיכא שיש שני בעלי בתים שגרים בחצר אחד ידליקו בפתח הבית או שישתתפו ביחד, הרי לן להדיא שמועיל צירוף אפילו היכא שכל אחד מחויב בפני עצמו.

[ג]

הדלקה בחוץ ובפנים

האם הדלקה בחוץ מעכב

שבת (כא, ב) מצוה להניחו בטפח הסמוכה לביתו מבחוץ. יש לדון האם הדלקה בזמן הגמ' בפתח הבית הוי לעיכובא, או דילמא אפילו בזמן הגמ' אינו אלא דין לכתחילה, אבל בדיעבד יוצא אם הדליק בפנים.

הנה בס' קונטרס חנוכה ופורים (מהר" טורצין תלמידו של מרן הגרי"ז) מביא בשם הגרי"ז, שמעיקר הדין אינו יוצא אם מדליק בפנים. והא דאמרינן דבשעת הסכנה "מניחו על שלחנו ודי", דמשמע שבדיעבד יוצא יוצא בפנים ולכן בשעת הסכנה מותר גם לכתחילה, יש לומר דהוי תקנה חדשה שאז מקום ההדלקה הוא בפנים. ועי"ש שמביא שפעם אחת כשהגרי"ז לא היה יכול להדליק בחוץ מחמת רוחות חזקות שנשבו, והדליק בפנים, משום שסבר שהתקנה של "בשעת הסכנה" כולל גם שאר מצבים שא"א לו להדליק בחוץ, אז כשהפסיק הרוחות חזר והדליק בחוץ, (ועי' לקמן מה שהבאנו בשם הריטב"א).

ויש לדון על דבריו, מתוך עיון בסוגיות הש"ס ובראשונים. (חלק גם הוא דן שם)

איסור להשתמש לאורה נרות חנוכה

הגמ' בתחילת הפרק דנה האם מותר להשתמש לאור נר חנוכה, ועי' בחידושי הרשב"א (שבת כא, ב) שרצה להוכיח ששיטת רבא הוא שאסור להשתמש לאורה, מהא דאמר רבא לקמן (כג, ב) פשיטא לי נר ביתו ונר חנוכה נר ביתו עדיף משום שלום ביתו, ואם איתא דמותר להשתמש לאורה, יעשה נר אחד ויעלה לו לכאן ולכאן, ויניחה על שלחנו ודיו, כדרך שאמרו בשעת הסכנה מניחו על שלחנו ודיו. עוד הוכיח משם הרשב"א דאסור להשתמש לאורה, כל תשיש ואפילו תשיש דמצוה, כגון סעודת שבת וקריאת התורה. ואם נאמר שהדלקה בחוץ מעכב, אז ע"כ צריך לומר שזה שבשעת הסכנה "מניחו על שלחנו ודיו", הוי תקנה חדשה, כמו שהסביר הגרי"ז, א"כ איך אפשר לדמות מי שאין לו אלא נר אחד, למי שמבשעת הסכנה מדליק בפנים,

שאף אם היה תקנה להדליק בפנים בשעת הסכנה, מאן יימר שכולל כל שאר עיכובים. אלא ע"כ הטעם שבשעת הסכנה יכול להדליק בפנים, אינו אלא משום שבדיעבד אפילו בזמן הגמ' יוצא בדיעבד בפנים, ולכן יכול הרשב"א להוכיח דאם היה מותר להשתמש לאורו, היה הדין שידליק על שלחנו כדי שיקיים שניהם.

אבל אין זה קושיא על הגר"ז שהוא הרי נוקט, ששעת הסכנה באמת כולל שאר מצבים שאינו יכול להדליק, כמו שהבאנו לעיל, שהיכא שנשבה רוח הדליק בפנים. אבל יותר מסתבר לומר שאם היה תקנה חדשה בשעת הסכנה, אין התקנה אלא בשביל שעת הסכנה.

הדלקה אחרי שעבר זמן של תכלה רגל

עוד יש להוכיח ששפיר יוצא בדיעבד בפנים, מדברי הריטב"א, דהנה בגמ' (שבת כא, ב) כתוב מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק, מאי לאו דאי כבתה הדר מדליק לה, לא דאי לא אדליק מדליק, ואי נמי לשיעורה. ועי' בחי' הריטב"א (כא, ב) ד"ה דאי לא אדליק מדליק, שמביא בשם הרב בעל התרומות ז"ל, דהני מילי לדידהו שהיו מדליקין חוץ לפתח ואין היכר לבני רשות הרבים יותר, אבל אנן דמדליקין בפנים ואין היכר אלא לבני הבית, יכול להדליק כל הלילה ועד עמוד השחר. ולפי"ז כתב הריטב"א דיש לפרש דה"ק **דאי לא אדליק מדליק בחוץ עד ההיא שעתא, אבל בתר הכין אינו מדליק אלא בפנים**, דלדידהו נמי ודאי משום דלא מצי למעבד היכרא לרשות הרבים לא נפטר מלעשות היכרא לו ולבני ביתו. ועי"ש שמוכיח מהא דאמרינן לקמן דבשעת הסכנה מדליקה על שולחנו ודיו. הרי לן להדיא שאפילו בזמן הגמ', בדיעבד יוצא כשמדליק בפנים.

אבל עי' בתוס' שכתבו בשם הר"י, שבזה"ז שמדליקין בפנים בשביל בני הבית יכול להדליק גם אח"כ, משמע שבזמן הגמ' שמדליקין בחוץ, אין היתר להדליק בפנים. (הגם שהסה"ת ג"כ כתב כמו תוס', והריטב"א פי' לדבריו שאפילו בזמן הגמ' יכול להדליק בפנים אחרי הזמן של תכלה רגל מן השוק).

ביטול מצוה בשעת השמד

וע"ע בחי' הריטב"א על הגמ' דבשעת הסכנה מניחו על שלחנו ודי, דלא מדובר בסכנת נפשות דא"כ פשיטא שאינו חייב להדליק בחוץ, שהרי אפילו בשעת השמד אינו צריך למסור נפשו בשביל קיום עשה, כמבואר בסוגיא דאלישע בעל כנפיים (שבת מט, א). [והוא מהסיפור הידועה שפעם אחת גזרה מלכות רומי הרשעה גזירה על ישראל שכל המניח תפילין ינקרו את מוחו, והיה אלישע מניחם ויוצא לשוק, ראהו קסדור אחד רץ מפניו ורץ אחריו וכיון שהגיעו אצלו נטלן מראשו ואחזן בידו, אמר לו מה זה בידך אמר לו כנפי יונה, פשט את ידו ונמצאו כנפי יונה לפיכך קורין אותו אלישע בעל כנפיים. וכבר הק' הראשונים למה הוריד התפילין, הרי בשעת השמד חייב למסור נפשו כדי שלא יעבור אפילו על עבירה קלה, כמו לשנויי ערקתא דמסאנא, (סנהדרין עד, ב) ותירצו הראשונים שאינו חייב למסור נפשו על ביטול עשה, משום שהגוי היה יכול לכופו שלא יקיים המצוה.]

וק' דאף שפשוט שאינו חייב למסור נפשו להדליק בחוץ, אבל מי אמר שיכול להדליק בפנים. א"כ מה הוכחת הריטב"א שלא מיירי בסכנת נפשות, אולי באמת מיירי בסכנת נפשות, ומה שהגמ' רצה לחדש בשעת הסכנה, הוא שיכול להדליק בפנים. אלא ע"כ שזה היה פשוט, שאם א"א לו להדליק בחוץ שמדליק בפנים, שהרי תמיד בדיעבד יוצא בהדלקה בפנים.

אבל ק' שהריטב"א אח"כ כ', שמאחר שהדין הוא שאפילו משום חשש צער ואיבה יכול להדליק בפנים, א"כ אם יש רוחות חזקות, שבגללן אי אפשר לו להדליק בחוץ יכול להדליק בפנים. ולדברינו ק' שהרי אפילו אם אין היתר להדליק בפנים במקום צער וחייב להדליק בחוץ, אבל היכא שנושב הרוחות וא"א לו להדליק בחוץ, פשוט שידליק בפנים, שבדיעבד תמיד יוצא בפנים, ועכשיו הוא במצב של בדיעבד, שא"א להדליק בחוץ.

שיטת הגר"א שאינו יוצא בדיעבד בפנים

כתוב בשו"ע (או"ח רסד, א) אין עושין פתילה לנר של שבת, בין נר שעל השלחן בין כל נר שמדליק בבית, מדבר שהאור אינו נאחז בו אלא נסרך סביביו והשלהבת קופצת כגון צמר ושער וכיוצא בהם, אלא מדבר שהאור נתלה בו כגון פשתה נפוצה וכיוצא בהן. וכתב הרמ"א שאם הדליק בדברים האסורים, אסור להשתמש לאורו. וי"א דאם יש נר אחד מדברים המותרים, מותר להשתמש לאור האחרים.

ועי' בביאור הגר"א וז"ל מדאמרינן שם פתילות ושמן כו' מ"ט כו' ואסור להשתמש לאורה, ושם אמר רבא וצריך נר וכו', ולמדו מכאן דכל שיש נר אחד אצלם מותר להשתמש לאורם, וכמ"ש בס"י תרע"ג ס"א, ואפ"ה מותר להדליק בפתילות ושמן שאין כו'. אבל לפרש"י שם דמשום היכר לא מ' מידי, וטעמו של רש"י דהא רבא ס"ל דמותר להשתמש לאורה. והא דאמר רבא פשיטא לי נר ביתו כו' משום דנ"ח מדליק מבחוץ.

היינו דהיה קשה לו להגר"א אם החיוב להוסיף אינו אלא משום היכר א"כ מה השאלה מה עדיף נ"ח או נר שבת, ידליק נ"ח וישתמש נמי כנר שבת, ות"י שנ"ח בחוץ ונ"ש בפנים, ולכן א"א לקיים שניהם בנר אחד. וע"כ שס"ל שאינו יוצא אם מדליק בפניהם, דא"כ שוב למה אינו מדליק בפנים ויצא בזה בדיעבד.

הדלקה עושה מצוה

הגמ' (כב, ב) מסתפקת האם הדלקה עושה מצוה או הנחה עושה מצוה, הגמ' רצתה להוכיח מהא דאמר רבא הדליקה בפנים והוציאה לא עשה כלום, אי אמרת בשלמא הדלקה עושה מצוה, **הדלקה במקומו בעינן**, משום הכי לא עשה כלום, אלא אי אמרת הנחה עושה מצוה, אמאי לא עשה ולא כלום. ופרש"י דכיון דזו היא מצותה, צריך שתיעשה **במקום חיובא**. ואם נאמר שיוצא אפילו אם מדליק בפנים, א"כ הרי שפיר יש כאן הדלקה במקום חיוב.

הדלקה עושה מצוה

ועי' שפ"א (כב, ב) וכן הוא בשו"ת רע"א סי' קכה, אלא שדוחה את זה) שהביא דברי הטור (סי' תרעה) שפסק להלכה שאם הדליק בפנים והוציא לחוץ שלא יצא, משום הרואה אומר לצרכו הוא דאדליק. וק' שהגמ' אומרת סברא זו כדחוי שא"א להוכיח שהדלקה עושה מצוה, דאולי הטעם שפסול הוא משום הרואה אומר לצרכו וכו', אבל אנן הרי קי"ל הדלקה עושה מצוה א"כ לא צריך להגיע להטעם של הרואה וכו'. [ובאמת הרמב"ם נקט הטעם דהדלקה במקומו בעינן] וצריך לומר שאע"פ שבהתחלה נקט הגמ' הטעם משום הדלקה במקום חיוב בעינן, אבל אחרי שהגמ' העלה הצד שהרואה אומר לצרכו הוא דאדליק, אז נקטינן זה לעיקר הטעם, ואפילו אם הדלקה עושה מצוה אין הדלקה בפנים מקרי הדלקה במקום פסול, א"כ אין להוכיח מכאן שהדלקה בפנים אינו כלום.

אבל לפי"ז עכ"פ מהרמב"ם כן אפשר להוכיח שהדלקה בפנים אינו יוצא, שהוא הרי אינו מביא הטעם של הרואה אומר וכו'.

שוב התבוננתי בלשון הרמב"ם (מגילה וחנוכה ד, ט) וז"ל הדליקו מבפנים והוציאו דלוק והניחו על פתח ביתו לא עשה כלום **עד שידליקו במקומו**, ומקור הר"מ הוא לשון הגמ'. א"כ יש לומר שאין הפשט שצריך להדליק **במקום חיוב**, אלא שחייב להדליק **במקום שיניחנו דלוק**. ולפי"ז אפילו אם מדליק בחוץ, אסור לו להזיזו למקום אחר. א"כ אין כאן ראייה כלל, שהדלקה בפנים אינו מקום חיוב, שלעולם נאמר שבדיעבד אם הדליק בפנים שיצא, אבל אם מוציאו לחוץ אינו יצא שהדלקה במקומו בעינן.

ועי' ס' שבות יצחק שהגריש"א שליט"א מאוד מחשיב ההדלקה בחוץ, וחושש לברכה לבטלה למי שמדליק בפנים. וכדי להדליק בחוץ כדאי לוותר על כל שאר ההידורים, כגון מצוה בו יותר משלוהו, וגם עדיף לקיים המצוה כעיקר הדין, דהיינו נר איש והיתו, ובלבד שידליק בחוץ.